

זו יש אוכלוסיה ארמנית, פלג של עם שגם לו יש רפובליקה משלו בנרית-המועצות. הרפובליקה הארמנית הסובייטית מכילה כשלושה מיליון תושבים, ובירתה ירוואן. **אולי אין זה מיקרה שדווקא הארמנים הציתו את הניצוץ, שגם השנה תבערה.** זהו עם עתיק וגא, בעל שפה משלו, כתיב משלו וכנסיה נוצרית משלו. יש לו היסטוריה של שלושת אלפים שנים ויותר, המקבילה במידה רבה לזו של היהודים. הוא ידע מרודות ותקופות של עצמאות בימי יוון, רומא ופרס, ותקופות של רדיפות ורצח-עם בעת החדשה. כשלהי מילמת-העולם הראשונה זכתה ארמניה להלכה בעצמאותה, אך חיש מהר חולקה שוב בין רוסיה ותורכיה. לפי השיטה הסובייטית, זכתה הרפובליקה הארמנית במידה רבה של אוטונומיה בנרית, כשהנהגת המפלגה הקומוניסטית המקומית, אך חבלה-המריבה נגורניקארבאח צורף לרפובליקה האורביג'אנית הסמוכה. הגבול בין שתי הרפובליקות הסובייטיות האלה — אורביג'אן וארמניה — הוא התפר בין העולם המוסלמי והעולם הנוצרי, בין שתי תרבויות ושני לאומים שונים לחלוטין. היה נרמה שנתון הכליל התרבותי של ברית-המועצות והדיקטטורה האחרונה של המפלגה הקומוניסטית ייעלמו ההבדלים הלאומיים. במשך עשרות בשנים זה אכן היה כך — או שזה היה נראה כך.

אולם ריח הגלאסנוסט', התרופפות הדיקטטורה הקומוניסטית וחדירת הרוחות החדשות לברית-המועצות גרמו לארמנים להרים ראש. את הניצוץ סיפק פוגרום שערכו המוסלמים בנוצרים בחבל-המריבה. לפתע התחוללה כארמניה הסובייטית התקוממות — ההתקוממות הלאומית הראשונה בברית-המועצות מזה שלושה דורות. **היה די בניצוץ זה, כדי להדליק תבערות דומות בפניות אחרות של האימפריה הקומוניסטית.**

באסטוניה, בליטא ובלטווייה צצו מחדש דגלים לאומיים כמעט-נשכחים. באוקראינה הגדולה הרימה הלאומיות ראש. גם ברוסיה עצמה הופיעה, תחת חסות הגלאסנוסט', אגודה לאומית-רוסית כשם פאמיאט ("זיכרון") ובפיה המסר הלאומי הרוסי הקלאסי, בעל הגוון האנטי-רומני. בכל רחבי ארץ-הסובייטים צצו לפתע "בעיות לאומיות". באותה השעה נסוג הצבא הסובייטי מפני המרידה הלאומית באפגניסטאן הסמוכה. הניצחונות של מילחמות-השיחרור הלאומיות באזורים אחרים בעולם הצביעו על אותו הכיוון.

עוד קודם לכן הרימו עממים שונים את ראשיהם ותבעו עצמאות או אוטונומיה. הבאסקים תבעו עצמאות מספרד, הברטונים והקורסיקאים תבעו לפחות אוטונומיה מצרפת, וכך הקאטאלאנים בספרד, בני סרדיניה ואלטראדיגו (טירול הדרומית) באיטליה, הסקוטים והוולשים בבריטניה. הכל נזכרו לפתע בהיסטוריה לאומית נפרדת, שקדמה לכיבושם ולסיפוחם למדינות הלאומיות הגדולות. **לכאורה היתה תנועה זו מנוגדת לגמרי לרוח הזמן. בעוד שהעולם צעד לקראת יציאת יחידות מדיניות-כלכליות יותר ויותר גדולות, באו עממים אלה ותבעו הכרה בזכותם הנפרדת בחבלים קטנים, ללא יכולת של קיום עצמאי.**

היו שסברו כי שני התהליכים הסותרים משלימים דווקא זה את זה. כאשר קמה המדינה הצרפתית הריכוזית, שבלעה גם את חבל-הברטונים, היא היוותה את המיסגרת המתקרמת הסבירה לביצור האפשרויות הכלכליות, המדיניות והצבאיות של הזמן. אולם כאשר צפת עצמה שוב אינה מסוגלת לכך, והתפקידים האלה עוברים ליחידות-על-לאומיות כמו נאט"ו והשוק-האירופי-המשותף, מווע יותרו עממים קטנים, בעלי ייחוד אתני, תרבותי, לשוני, או דתי, על זהותם הנפרדת? **דבר אחד היה ברור בתום תשמ"ח, מעל לכל ספק: שום כוח בעולם לא הצליח להתגבר על השאיפה הלאומית. לא התורה הבינלאומית של הקומוניזם, לא הטכנולוגיה החובקת-עולם של הקפיטליזם, לא הקנאות הדתית של השיעה המוסלמית — שום כוח לא הצליח להתגבר על התופעה האנושית הזאת.**

ובצד ההתקוממות הלאומית של העמים הקטנים, קם ענק לאומי חדש. מול הענקים המרחביים, העל-לאומיים — ברית-המועצות, השוק האירופי המשותף, ארצות-הברית — קם הענק הכלכלי היפאני, המהווה אנטריותיה לכל השלושה. כי יפאן היא מדינה לאומית קלאסית, המבוססת על רפוסים לאומיים מובהקים וייחודיים. השנה עורר ראשי-ממשלה יפאני שעורריה, כאשר "הסביר" את הצלחת יפאן ואת ירידת ארצות-הברית בכך שהמדינה האמריקאית מבוססת על עירובב הגזעים, בעוד שיפאן שומרת על אחידות הגזע. לפני דור זה היה מעורר גיחוך. בתשמ"ח עוררו הדברים למחשבה.

איראן: נער מאנשי המישמרות המהפכניים יוצא לחזית

של מדינת-ישראל — תוצאת החלטתם של חלק מיהודי העולם, שהיו עד אז עדה תרבותית-דתית. הציונים החליטו להוות לאום חילוני מודרני ולהצטרף למישפחת הלאומים. הם לקחו את גורלם בידיהם והקימו מדינה חדשה, חרף מיכשולים אדירים. כך קמה מדינת-ישראל, שהגנה בתשמ"ח את יומיהולדתה ה-40. אך דווקא המדינה הזאת היתה השנה כמעט היחידה בעולם כולו שניסתה לעשות את אשר אינו ניתן להיעשות: לשבור את התנועה הלאומית של עם אחר. היא קיבלה על עצמה משימה שבה נכשלו שתי האימפריות האדירות — ברית המועצות באפגניסטאן וארצות-הברית בוויאטנאם ובניקאראגואה. הניסיון הזה של מדינת-ישראל לרכא את ההתקוממות הלאומית של העם השכן הוא שהטביע את חותמו על עולמו של הישראלי בתשמ"ח. הוא שנתן לתשמ"ח את איש-השנה שלו.

יחידה בעולם

ה מעניק לתחושה הלאומית עוצמה כה רבה? **מי שרוצה, יכול לחפש גם לתופעה זו שורשים בטבע. בעלי-חיים רבים ביבשה, בים ובאוויר חיים בשבטים ובלהקות, והשתייכותם זאת היא השולטת בחייהם. אצל בעלי-חיים רבים, קום השבט קשור בהגנה על טריטוריה — צורך קיומי בסיסי.** גם מי שאינו מאמין שהמורשה הביולוגית מצורות-חיים קודמות קובעת את דפוסי-הקיום האנושיים, יודע כי הרגשת השתייכות היא צורך נפשי עמוק בבני המין האנושי. ההפרדה בין "אנחנו" ו"הם", הרבקות במיסגרת קולקטיבית תרבותית-מסורתית, הנכונות של הפרט לחרף את נפשו למען "אנחנו" זה — כל אלה הן תופעות אנושיות שקבעו את ההיסטוריה האנושית מאז שחר התהוותה, הרבה זמן לפני שהתגבשו הרפוסים של הלאום המודרני. אין הוכחה טובה יותר לעוצמתה של תופעה זו במאה ה-20 מאשר עצם קיומה

ניקאראגואה: חיילים יוצאים להתקפה על הקונטראס הכנות ארמנים בתליאביב לזכר רצח-העם: גם במוסקבה